

TADEUSZ PALMOWSKI

Uniwersytet Gdański

OBWÓD KALININGRADZKI WOBEC PRZEMIAN W EUROPIE BAŁTYCKIEJ

Kaliningrad - rosyjska enklawa położona nad Bałtykiem, sąsiadująca z Polską i Litwą, stanowi kuriozum polityczno-prawne na skalę światową. Nie ma ona w gruncie rzeczy żadnego statusu prawno-międzynarodowego i właściwie nie można jej zdefiniować.

Królewiec (Konigsberg) po raz pierwszy znalazł się w rękach Rosji w połowie XVIII wieku podczas wojny siedmioletniej (1756-1763). W 1755 roku caryca Elżbieta ogłosiła Prusy Wschodnie prowincją rosyjską nazwaną Nową Rosją. Król pruski pogodził się z myślą o utracie tej prowincji, kiedy to w roku 1762 niespodziewany a korzystny dla niego zwrot w sytuacji międzynarodowej zwrócił mu tę ziemię¹.

Drugi raz w 1945 roku Królewiec wraz z arbitralnie określonym zapleczem został przejęty przez ZSRR bez sankcji prawnej (brak traktatu pokojowego z Niemcami). Na konferencji w Poczdamie po klęsce Niemiec strony zwycięskie zgodziły się oddać Królewiec pod zarząd Związku Radzieckiego - do czasu podpisania formalnego porozumienia międzynarodowego, w którym zostanie ostatecznie określony status tego obszaru. W związku z zimną wojną międzynarodowa umowa z Niemcami podpisana została dopiero w roku 1990, kiedy to Niemcy zrzekły się pretensji do tego terytorium. Mimo to zwierzchnictwo Niemiec nie zostało formalnie przekazane żadnemu innemu państwu².

¹ Kaliningrad ważny port bałtycki, *Technika i Gospodarka Morska* (TGM), nr 10/1961, s. 319

² M. Pacuk, T. Palmowski, *The Development of Kaliningrad in the Light of Baltic Cooperation*, *The NEBI Yearbook* 1998, s. 267

Po wysiedleniu Niemców Obwód Kaliningradzki aż do roku 1991 pozostawał zamknięty dla cudzoziemców, był całkowicie odizolowany od Zachodu. Połączenia lotnicze prowadziły wyłącznie w kierunku wschodnim, do portu zawijały tylko statki radzieckie, a wiele międzynarodowych szlaków kolejowych i drogowych urywało się na granicy z Polską. Sytuacja taka uwarunkowana była strategicznym znaczeniem obwodu jako miejsca stacjonowania floty bałtyckiej ZSRR oraz sił lądowych i powietrznych należących do tzw. „drugiego rzutu”.

Do końca lat osiemdziesiątych Obwód Kaliningradzki, stanowiąc najbardziej na zachód wysuniętą i silnie zmilitaryzowaną część RFSRR, oddzieloną od niej terytoriami republik wchodzących w skład jednego państwa federacyjnego, pozostawał tematem tabu tak, jak gdyby „nie istniał” na mapie politycznej. Sytuacja tego obszaru zaczęła się gwałtownie zmieniać na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Rozpad ZSRR sprawił, że region, który przez dziesięciolecia był zamkniętą bazą wojskową, ponownie znalazł się w centrum dyskusji politycznych. Po odzyskaniu niepodległości przez Litwę obwód został oddzielony od Rosji najpierw jednym, a następnie kilkoma państwami (Łotwa i Białoruś). Ostateczne wydzielenie obwodu ukształtowało się 8 grudnia 1991 roku, gdy przestał istnieć ZSRR.

Pozycja Kaliningradu jest unikatowa pod względem historycznym, ekonomicznym i geopolitycznym. Tę dawną część Prus Wschodnich należąca do Rosji dzieli odległość 600 km od tego kraju. Stąd do Warszawy i Berlina jest znacznie bliżej niż do Moskwy. Z drugiej strony obwód położony jest stosunkowo niedaleko od wysoko rozwiniętych regionów Europy Zachodniej. Region posiada status wolnej strefy ekonomicznej, a od 1996 roku specjalnej strefy ekonomicznej.

Obwód Kaliningradzki zajmuje powierzchnię 15,1 tys. km², z czego 1692 km² to części akwenów Zalewu Wiślanego (Kaliningradzkiego) i Kurońskiego. Z prawie miliona mieszkańców (930 tys.) 78.5% stanowią Rosjanie, 8,7% Białorusini, Ukraińcy 8,3 %, Litwini 0,8%, Polacy 0,5% i Niemcy 0.1%³.

Z gospodarczego punktu widzenia Kaliningrad był i jest bardzo ważny dla Rosji, gdyż dostarczał do lat dziewięćdziesiątych około 10% produkcji rybnej, 6% celulozy, 4% papieru (4 kombinaty celulozowo-papiernicze), 100% bursztynu (ok. 700 ton rocznie). Przy obecnym poziomie wydobycia

³ Młodszy Syn Rosji - Kaliningrad, Kaliningrad 1996, s. 34 (rocznik statystyczny)

skoncentrowane tu 95% zasobów tego mineraloidu wystarczy na 300 lat. Z obszaru lądowego wydobywano ponad milion ton niskosiarkowej ropy naftowej rocznie. Obecne wydobycie kształtuje się na poziomie 750 tys. ton. Ropę tę wysyła się do rafinerii litewskiej w Możejkach⁴. Plany zakładają eksploatację podmorskiego pola D-6 usytuowanego na szelfie bałtyckim.

Znaczenie gospodarcze posiadają także pokaźne zasoby soli kamiennej, torfu i wód mineralnych.

Do niedawna dla 10% mieszkańców obwodu podstawowym źródłem utrzymania była praca związana z morzem, istniała baza dalekomorskiej floty rybackiej, licząca 600 jednostek⁵. Ponieważ orientacja tego regionu koncentrowała się głównie na zagadnieniach militarno-strategicznych, zlokalizowano tu szereg zakładów przemysłu zbrojeniowego produkującego okręty wojenne, silniki do rakiet kosmicznych, urządzenia elektroniczne, optyczne itp. Zupełny brak zamówień wojskowych w ostatnich latach spowodował ogromne trudności w utrzymaniu tych gałęzi przemysłu. Tylko niektórym zakładom udało się przestawić produkcję na cywilną, inne np. OKB „Fakel” znajduje zastosowanie swoich silników małej mocy we francuskich i amerykańskich sztucznych satelitach ziemi⁶.

Obwód posiadał stosunkowo dobrze rozwinięty kompleks transportowy z jedynym niezamarzającym portem bałtyckim, powiązany bezpośrednio liniami żegludowymi z portami Rosji i innymi portami krajów nadbałtyckich. Roczne obroty portu sięgają 5mln ton, co stanowi zaledwie 1/3 jego możliwości przeładunkowych.

Najważniejszym miastem obwodu jest Kaliningrad, w którym koncentruje się 46% ludności i 60% potencjału przemysłowego⁷. Pośród 34 instytucji naukowych znajdujących się tu na początku lat dziewięćdziesiątych funkcjonowały trzy cywilne szkoły wyższe (kształcące 12 tys. studentów), w tym

⁴ G. Medwedew, Droga do energetycznej niezależności, *Rosyjskie Regiony*, nr 3(279), luty 1999, s. 20

⁵ A. Zbudzki, Współpraca przygranicznych województw RP z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej, [w:] J. Rocławski, G. Grzelak (red). *Woj. Gdańskie 2000 plus, Strategia rozwoju*, Gdańsk 1997, s. 62

⁶ N. Muraszow, Pokojowa produkcja „Obronki”, *Rosyjskie Regiony*, nr 3(279), luty 1999, s. 27

⁷ G. Fiodorow, V. Korneyevets, Multilevel Interests for the Development of Kaliningrad Region as an Enclave Territory of Russia, *IÓR-Schriften*, nr 17/1996, s. 45

uniwersytet (5 tys. studentów)⁸. W następnych latach poziom potencjału naukowo-technicznego obwodu znacznie zmalał. W latach 1993-1995 dofinansowanie nauki zmniejszyło się 8,5 razy, a w niektórych dziedzinach nawet 10 razy. Liczba pracowników naukowych zmniejszyła się w tym czasie czterokrotnie.

Nad morzem w Swietłogorsku, Zielenogradsku, Jantarnym i Pioniersku rozwinęło się zaplecze turystyczno-sanatoryjne zapewniające w 1999 roku 170 tys. miejsc w sezonie letnim i 80 tys. w pozostałych porach roku. Nowoczesne zespoły hotelowe świadczą coraz większy zakres usług.

Problemy wewnętrzne Obwodu Kaliningradzkiego

Trudności gospodarcze powstałe po rozpadzie ZSRR, odosobnienie obwodu, a także zdaniem Rosjan poważne uzależnienie od polityki taryfowej sąsiednich państw w dziedzinie energetyki i transportu, w sposób szczególny wywarły swoje piętno na zapaści gospodarczej enklawy. W ostatnim okresie tempo spadku produkcji przemysłowej było tu trzykrotnie wyższe niż w całej Rosji, zaś w latach 1991-1996 zmniejszyło się ponad dwu- i półkrotnie. Średni roczny spadek w przemyśle sięgał 12%. W pierwszym półroczu 1997 roku, w porównaniu do analogicznego okresu z 1996, nastąpiło zmniejszenie produkcji energii cieplnej o 50%, wydobywanie gazu ziemnego o 20%, produkcji przemysłu maszynowego o 26%, celulozy o 82%, papieru o 45%, pieczywa o 16%). Równocześnie odnotowano wzrost produkcji napojów alkoholowych o 110%⁹.

Z powodu całkowitego wstrzymania finansowania przez państwo prac wodno-melioracyjnych wystąpił silny proces zabagnienia gleb. 1/3 z 136 stacji pomp odwadniających powierzchnię 100 tys. ha ziemi stoi beczynnie. 86 tys. osób zamieszkuje w strefach zagrożonych zalaniem. Nadmierne nawodnienie w powiązaniu z recesją rolnictwa państwowego przyczyniło się do 10% rocznego spadku produkcji rolnej w skali rocznej. Sytuacji na rynku żywnościowym nie poprawiła wzrastająca liczba indywidualnych gospo-

⁸ G. Fiodorow, Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Obwodu Kaliningradzkiego w nowych warunkach geopolitycznych, [w:] A. Sylwestrzak (red.), Ustrój prawny Obwodu Kaliningradzkiego, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1994, s. 9

⁹ P. Jendryszczyk, Nie wykorzystana szansa Kaliningradu, *Rzeczpospolita* z 12 września 1997r.

darstw rolnych. Tylko w roku 1998 przybyło ich 1,5 tys. Obecnie (1999r.) na terenie obwodu działalność rolniczą prowadzi prawie 6 tys. gospodarstw farmerskich; dostarczają one 20 % produkcji rolnej regionu.

Bezrobocie, które w końcu 1996 roku dotknęło 45 tys. osób, co stanowiło 10,6% ludności w wieku produkcyjnym, wzrosło w 1998 roku do 25% (około 100 tys. osób), a w rolnictwie sięgnęło 50%¹⁰.

Zamrożeniu uległy najważniejsze projekty dotyczące ochrony środowiska, co stanowi naruszenie międzynarodowych zobowiązań Rosji. Rocznie do Bałtyku z obwodu zrzuca się 253 mln m³ ścieków komunalnych i przemysłowych, z czego tylko 1/4 przechodzi proces oczyszczania. Funkcjonujące oczyszczalnie ścieków cechuje ponad dwukrotne przeciążenie. Codziennie Pregolę zanieczyszcza ok. 400 tys. ton wód ściekowych, co powoduje przekroczenie dopuszczalnych norm związkami organicznymi dziesiątki razy. Na mocy konwencji helsińskich o ochronie środowiska morskiego z 1972 i 1992 roku Federacja Rosyjska powinna przedsięwziąć kroki na rzecz zaprzestania zrzucania ścieków. Niewykonanie zobowiązań może spowodować sankcje karne.

Region jest uzależniony prawie całkowicie od dostaw nośników energii spoza obwodu. Lokalne elektrociepłownie są w stanie pokryć zapotrzebowanie dla ludności i przemysłu jedynie w 20%, aż 80% energii elektrycznej dostarcza tzw. jednolity system energetyczny Rosji drogą tranzytową przez Litwę - trzy linie po 330 kV i trzy po 110 kV. Zimowe zapotrzebowanie wynosi obecnie 560-570 MW. Każda forma ożywienia gospodarczego grozi deficytem energetycznym. W celu poprawy sytuacji w roku 1994 rozpoczęto budowę nowej elektrociepłowni wyposażonej w dwie turbiny o mocy 450 MW przystosowane do zasilania gazem ziemnym, olejem opałowym lub mazutem. Jednak brak środków z budżetu federalnego inwestycję tę zatrzymał. Od 1998 roku trwają intensywne starania o jej wznowienie. Uruchomienie elektrociepłowni może nastąpić najszybciej w latach 2003-2004¹¹. Brak bezpośrednich połączeń z rosyjskim systemem energetycznym w sposób znaczący wpływa na obniżenie bezpieczeństwa energetycznego obwodu. Nadmierne uzależnienie się od dostaw energii elektrycznej płynącej z lub przez państwa należące lub ubiegające się o przyjęcie do NATO jest sprzeczne z doktryną bezpieczeństwa narodowego Rosji. Z tym oficjalnym stanowiskiem

¹⁰ *The Coastal Times*, No. 1(67), January 1999, s. 14

¹¹ G. Medwedew, op. cit. s. 19

kontrastują wypowiedzi niektórych specjalistów z Kaliningradu, którzy u progu trzeciego tysiąclecia, po zbudowaniu nowej elektrociepłowni i włączeniu obwodu do bałtyckiego pierścienia energetycznego widzą możliwości sprzedawania przyszłych nadwyżek energetycznych do Europy Zachodniej¹²

Zaopatrywanie obwodu w gaz ziemny odbywa się za pomocą gazociągu Wilno-Kaliningrad. W 1997 roku jego przepustowość, wynosząca 500 mln m³ rocznie, okazała się niewystarczająca. Niezbędne jest zbudowanie drugiej nitki gazociągu. Opracowano kilka wariantów jego przyszłego biegu. Pierwszy zakłada ominięcie terytorium Litwy, ma przebiegać przez Białoruś i Polskę, drugi ma stanowić odgałęzienie gazociągu biegnącego z Płw. Jamał do Europy Zachodniej, trzeci ma przebiegać przez terytorium Litwy, równoległe do trasy przebiegu obecnego gazociągu. Na terenie obwodu przeciągają się prace związane z ukończeniem budowy 30-kilometrowego odcinka gazociągu pomiędzy Czerniachowskiem i Sowietskimi oraz budowa stacji dystrybucji gazu w Kaliningradzie. Pełne zaopatrzenie w gaz wymaga w ciągu 10 lat oddawania co roku do eksploatacji 45 km gazociągu. Powstały też projekty wykorzystania pokładów soli kamiennej, których miąższość sięga tu 200 m, do budowy podziemnych magazynów gazu. Przy okazji obwód uniezależniłby się od importu soli kamiennej dotychczas sprowadzanej z Litwy, Polski i Niemiec.

Obwód Kaliningradzki należy do jednego z najbardziej zmilitaryzowanych regionów Rosji. Na początku lat 90. wycofywano tu dużą część oddziałów ewakuowanych z Niemiec, Polski oraz Litwy, Łotwy i Estonii. Okresowo - co przyznali Rosjanie - w rejonie kaliningradzkim zgromadzono ok. 35 tys. ton broni i amunicji, co odpowiadało 10 tys. ton trotylu¹³. Liczebność zgrupowania wojskowego szacowano wówczas na 200 - 300 tys. żołnierzy. W następnych latach rozpoczęto systematyczne redukowanie sił zbrojnych na tym obszarze przez przemieszczenie dużej ich części do Rosji, a także przez rozformowanie jednostek i przenoszenie oficerów i żołnierzy do rezerwy. Od 1993 roku liczbę okrętów Floty Bałtyckiej zmniejszono trzykrotnie, a liczebność składu osobowego floty od 1 stycznia 1992 roku - o 40%. Flota Bałtycka i 11 Armia Gwardyjska opuściły w Obwodzie Kaliningradzkim 17 miasteczek wojskowych. Likwidacji uległo też lotnisko wojskowe na Mierzei Wiślanej. Pomimo tych pozytywnych zmian sztab Floty

¹² Tamże

¹³ P. Jendryszczyk, Nowa broń w Kaliningradzie, *Rzeczpospolita*, 12.06. 1998

nadal ma swoją siedzibę w Kaliningradzie, a od 1956 roku Bałtyjsk - obok Sankt Petersburga - stanowi główną bazę morską Rosji na Bałtyku. W 1994 roku utworzono w Kaliningradzie specjalny okręg obronny, będący próbą przeformowania sił zbrojnych Rosji na zasadzie terytorialnej. Wcześniej cały obwód wchodził w skład Nadbałtyckiego Okręgu Wojskowego- organizacji o charakterze wyraźnie zaczepnym. Od czerwca 1998 roku po zainstalowaniu w Kaliningradzie ruchomych systemów antyrakietowych S-300PS rejon ten należy do najbardziej strzeżonych w Rosji. Liczba wojsk na tym terenie nadal jest nieproporcjonalnie duża - przeszło dwie dywizje i 855 czołgów¹⁴, trzy brygady wyposażone są w rakiety operacyjno-taktyczne. Dwie z nich uzbrojone są w SCUD-y (24 zestawy), a jedna w pociski SS-21(16 zestawów). SCUDY mają zasięg 300 km, a SS-21 do 120 km. W skład marynarki wojennej wchodzi jeden związek taktycznych okrętów nawodnych dużej wyporności, dwie formacje wspomagające (zespół okrętów pomocniczych oraz SAR)¹⁵, formacja lotnictwa morskiego, wojska obrony wybrzeża (nadbrzeżne jednostki raketowe i piechota morska) oraz pododdziały zaplecza logistycznego i specjalnego przeznaczenia.

Celem okręgu specjalnego jest obrona wybrzeża i terytorium obwodu do chwili nadejścia głównych sił z Rosji. Tak określone zadanie nawiązuje jednoznacznie do wojennej sytuacji tego obszaru i zakłada w razie konfliktu i „okrażenia obwodu” przebicie innych sił z Rosji. Kto miałby być tym agresorem? Polska? Litwa? A może NATO? Przeciwnik taki nie został określony ani na dziś, ani na przyszłość. Jednak w związku z przyjęciem Polski do NATO w marcu 1999 roku i perspektywą przyjęcia krajów bałtyckich rosyjscy generałowie podkreślają, iż rola militarno-strategiczna obwodu kaliningradzkiego jest dla Rosji o wiele ważniejsza niż jego znaczenie gospodarcze¹⁶. Zgrupowanie wojskowe w Kaliningradzie jest tak silne, że może odeprzeć nie tylko jednego agresora, a we współdziałaniu z siłami głównymi z terenu Rosji jest w stanie w krótkim czasie zająć i okupować przyległe pań-

¹⁴ Zgodnie z Traktatem o Redukcji Zbrojeń Konwencjonalnych w Europie (CFE) Kaliningrad może posiadać na swoim terenie 4200 czołgów

¹⁵ Cała rosyjska flota bałtycka dysponuje 115 jednostkami pływającymi. Najważniejsze z nich to 3 krążowniki, 29 niszczycieli rakietowych wyposażonych w rakiety o zasięgu 110 km, 6 okrętów podwodnych uzbrojonych w rakiety woda-ziemia o donośności od 65 km do 4 tys. km. Lotnictwo morskie wyposażone jest w 100 samolotów (The Military Balance 1995-1996, IISS, London 1996, s. 118)

¹⁶ P. Jendryszczyk, op. cit.

stwa bałtyckie. Naturalnie jest to tylko hipoteza, ale kaliningradzki specjalny okręg obronny nie jest dobrym pomysłem na zmniejszenie stacjonujących tu sił wojskowych¹⁷.

Szacuje się, że obecnie 10 % mieszkańców obwodu to wojskowi i ich rodziny, połowa terytorium i 30-40% gospodarki tego obszaru związanych jest z wojskiem i tym samym bezpośrednio uzależnione od stopnia finansowania z budżetu państwa.

Funkcjonowanie istniejących baz wojskowych, poligonów i kompleksów magazynowych powoduje szereg problemów w dziedzinie ochrony środowiska oraz sferze socjalno-ekonomicznej. Główne problemy ekologiczne związane są z przechowywaniem i utylizacją amunicji oraz przestarzałego sprzętu wojskowego. Duże niebezpieczeństwo stwarzają arsenały, bazy i magazyny zlokalizowane w bliskim sąsiedztwie miasta Kaliningrad. Bezpośrednie zagrożenie dla miasta i jego mieszkańców pogłębia fatalny stan techniczny magazynów i często niezgodne z przepisami warunki przechowywania amunicji.

Brak 15 tys. mieszkań dla wojskowych, rezerwistów i ich rodzin wpływa negatywnie na nastroje wśród żołnierzy i oficerów. Na budowę mieszkań brakuje środków budżetowych. Napięcie potęgują też kilkumiesięczne opóźnienia w wypłatach pensji. Konsekwencją tego jest utrata wielu najbardziej wykwalifikowanych i energicznych specjalistów. W marcu 1998 roku uruchomiono specjalne centrum, gdzie byli wojskowi zdobywają nowe cywilne zawody. Pierwsza grupa 245 absolwentów zdobyła uprawnienia w takich specjalnościach jak manager przewozów międzynarodowych, manager przemysłu, handlu oraz farmer¹⁸. W roku 1999 słuchacze centrum rozpoczęli szkolenia na Bornholmie. Prowadzenie gospodarstw rolnych i przetwórstwo rybne wg standardów europejskich to nowe doświadczenia zdobywane przez byłych wojskowych w Danii dzięki środkom finansowym Unii Europejskiej¹⁹.

Kaliningradzcy politycy od dawna zabiegali o przyznanie rosyjskiej enklawie nad Bałtykiem - z racji jej geopolitycznego usytuowania - specjalnych praw, przede wszystkim znacznych ulg podatkowych i celnych, pozwalających na przyciąganie obcych inwestorów. Rezultatem tych zabiegów

¹⁷ M. Pacuk, T. Palmowski, op.cit., s. 269

¹⁸ E. Poljakow, Dawni wojskowi zostają przedsiębiorcami, *Rosyjskie Regiony*, nr 3(279), luty 1999, s.28

¹⁹ Tamże s. 29

było utworzenie w czerwcu 1991 Wolnej Strefy Ekonomicznej „Jantar”. Przepisy prawne WSE „Jantar” znacznie odbiegały od obowiązujących na pozostałych terytoriach Federacji Rosyjskiej, zawierały elementy decentralizacyjne, jak i dużą swobodę w działaniu zagranicznych podmiotów gospodarczych. Ulgi celne, przywileje dla zagranicznych inwestorów, zmniejszenie ograniczeń w wywozie zysków dewizowych to niektóre cechy WSE „Jantar”. Zakładano, że dzięki otwarciu (także dla sąsiednich Polski i Litwy) obwodowi uda się przełamać izolację ekonomiczną i rozwiązać nabrzmiałe problemy rozwoju regionalnego poprzez napływ zagranicznego kapitału, wiązano nadzieje na ożywienie kontaktów gospodarczych obwodu z zagranicą. Sam fakt pojawienia się w Rosji elementów gospodarki rynkowej, dużej swobody działania prywatnych firm, możliwości swobodnego wyjazdu za granicę spowodował pewne ożywienie gospodarcze i współpracę między regionami. Niestety, oczekiwany boom inwestycyjny nie nastąpił, nie osiągnięto spodziewanego efektu w postaci rozwoju obwodu. Dystans dzielący powołanie strefy wolnej przedsiębiorczości od jej faktycznego zaistnienia okazał się ogromny i nie udało się go pokonać.

Według kaliningradczyków złożyło się na to kilka przyczyn obiektywnych - między innymi niestabilna sytuacja polityczna w Rosji, prawodawstwo kraju nie odpowiadające potrzebom gospodarki rynkowej, ciągłe zmiany podstaw prawnych WSE „Jantar”²⁰ oraz brak ustawy założycielskiej strefy, która określałaby i gwarantowała perspektywiczne ulgi²¹.

Oczywiście status wolnej strefy ekonomicznej stał się impulsem rozwoju wymiany gospodarczej z zagranicą, zwrócił uwagę firm zagranicznych na Obwód Kaliningradzki, przyciągnął kapitał z 42 państw. Nie uchroniło to jednak obwodu od spadku produkcji przemysłowej i rolniczej związanej z ogólnorosyjskim chaosem gospodarczym. Inwestorzy zagraniczni posiadający kapitał niezbędny do modernizowania bazy i rozszerzania produkcji, nader ostrożnie podeszli do inwestowania w obwodzie, zniechęceni kruchymi podstawami prawnymi i brakiem podstawowych gwarancji.

²⁰ Np. w roku 1994 odnotowano tu, wg informacji konsula RP A. Zbuckiego, ponad 200 zmian w prawie podatkowym

²¹ Podstawowy akt prawny określający normatywny mechanizm funkcjonowania WSE „Jantar” - „Uchwała o WSE Jantar” - zawarta była w postanowieniu Rady Ministrów FR. Nie była to ustawa, w związku z czym w czasie swego obowiązywania spotykała się z ignorowaniem - zarówno w całości jak i w częściach - ze strony poszczególnych resortów.

Obowiązujący od 15 marca 1995 dekret prezydenta Rosji o zniesieniu wszelkich ulg importowych i eksportowych oraz wprowadzeniu na terytorium Rosji jednolitych stawek celnych i podatkowych (dotyczący także Obwodu Kaliningradzkiego, niezależnie od jego trudnej sytuacji i specyficznego położenia geopolitycznego) w bardzo poważnym stopniu skomplikował funkcjonowanie WSE „Jantar”, zrównując przepisy z tymi, które obowiązują w pozostałych regionach Rosji. Przedstawiciele administracji obwodu podkreślali wprawdzie, że decyzja ta nie oznaczała końca wolnej strefy ekonomicznej, tym niemniej część firm z kapitałem zagranicznym wycofała się z miejscowego rynku, a sytuacja wewnętrzna w Kaliningradzie uległa dalszemu pogorszeniu.

22 stycznia 1996 roku prezydent Rosji podpisał ustawę federalną „O Specjalnej Strefie Ekonomicznej w Obwodzie Kaliningradzkim”. Tym samym na terenie całego obwodu (z wyjątkiem terytoriów obiektów o znaczeniu obronnym i strategicznym dla Federacji Rosyjskiej - baz wojennych, jednostek wojskowych, obiektów przemysłu obronnego, a także obiektów przemysłu wydobywczego ropy naftowej i gazu ziemnego na szelfie kontynentalnym w wyłącznej strefie ekonomicznej Federacji Rosyjskiej) powstała specjalna strefa ekonomiczna. Był to pewien krok wstecz w stosunku do poprzednich warunków, prawie trzyletniego funkcjonowania WSE, ale uregulowania ustawowe stworzyły gwarancje stabilności przepisów wprowadzających reguły gospodarcze w obwodzie. Ustawa generalnie zniosła cła wwozowe do obwodu, wprowadziła spore ulgi firmom, które zainwestują powyżej 0,5 mln USD. Wyprodukowane lub przetworzone tam towary można eksportować bez opłat celnych do Rosji i krajów WNP związanych z Rosją unią celną (Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Uzbekistan). Towary uważa się za poddane wystarczającej przeróbce, jeżeli wartość dodana obróbki towaru wynosi nie mniej niż 30%, a dla elektroniki i skomplikowanej techniki bytowej (sprzęt AGD i RTV) - nie mniej niż 15%. Szczególne kryteria ustalono dla komputerów, techniki motoryzacyjnej i ciągników rolniczych.

SSE zarządza nie samodzielna spółka, lecz administracja Obwodu Kaliningradzkiego i ona decyduje we wszystkich sprawach związanych z działalnością gospodarczą. Najpoważniejsze czynniki utrudniające działalność ekonomiczno-handlową to słaby system bankowo-ubezpieczeniowy, duża biurokracja, skomplikowane przepisy podatkowe i niestabilny klimat poli-

tyczny²². Pomimo występujących problemów do końca 1997 roku zarejestrowano tu 1301 przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego (niemieckiego, szwedzkiego, brytyjskiego, białoruskiego oraz polskiego). Ich kapitał wynosił ponad 40 mln USD. W roku 1996 wyprodukowały one towary i usługi za ponad 100 mln USD. Najwięcej inwestycji dotyczyło kompleksu paliwowo-energetycznego, transportu, obróbki drewna i przemysłu celulozowo-papierniczego. Do największych inwestycji zagranicznych należały *Balktran* (produkcja dźwigów portowych - kapitał niemiecki), AEG (produkcja gazów technicznych - kapitał szwedzki), KIA Motors (montaż samochodów osobowych - kapitał koreański)²³. Obroty w handlu zagranicznym obwodu w roku 1996 w porównaniu z rokiem 1995 wzrosły 1,7 razy i wyniosły 1326,5 mln USD²⁴.

W Obwodzie Kaliningradzkim zarejestrowano także 403 firmy z udziałem kapitału polskiego, z których 130 ma tu swoje stałe przedstawicielstwo". Obroty handlowe Polski z obwodem wykazują tendencje wzrostowe z 64 mln USD w roku 1994 do ponad 200 mln USD w roku 1997. W eksporcie przeważają towary żywnościowe i medykamenty, w imporcie natomiast towary masowe takie jak nawozy sztuczne, drewno, paliwa i gaz. Do największych polskich firm działających na tym trudnym rynku zalicza się Budimex, ABB, Elbrewery, Port Gdański, Wólczańkę, Vistulę, Andrex-import nawozów i Halex-import węgla. Z pośród 18 liczących się tu banków, które mogą obsługiwać transakcje handlu zagranicznego, dwa z nich to przedstawicielstwa banków polskich: Kredyt Banku PBI S.A - z Warszawy oraz Banku Zachodniego z Wrocławia. Zdaniem konsula RP w Kaliningradzie A. Zbuckiego - polskie przedsiębiorstwa mają nadal duże możliwości eksportu do Rosji, a region kaliningradzki należałoby traktować jako „bramę handlową” rynków wschodnich²⁶.

Od października 1997 roku obwód może samodzielnie przyznawać lokalne ulgi. Posunięcie to otworzyło drogę do wydzielenia w ramach SSE

²² ABC Inwestora w Federacji Rosyjskiej, Kaliningrad- Rosyjska Specjalna Strefa Ekonomiczna, Sambia Consulting Ltd. Kaliningrad, listopad 1997, s. 4

²³ ABC Inwestora w Federacji Rosyjskiej, op. cit., s. 4

²⁴ Tamże s. 64

J.Fiebieg, Polski biznes w Kaliningradzie, Strefy ekonomiczne, NAMIARY na morze i handel, marzec 1998, s. 37

²⁶

L. Oktaba, Możliwości i pułapki, Strefy ekonomiczne, Kaliningrad to brama rynku 150 mln konsumentów, *Rzeczpospolita*, 24.11.1997

parków technologicznych i lokalnych stref gospodarczych. Taki status miałyby uzyskiwać poszczególne przedsiębiorstwa lub jednostki terytorialne stając się specyficznymi „ośrodkami wzrostu gospodarczego”.

Jednak konflikt pomiędzy władzą ustawodawczą i wykonawczą obwodu spowodował że idea ta napotyka na opór lokalnego związku przemysłowców, którzy przewidują, że w praktyce tworzenie takich stref doprowadzi do wzrostu korupcji²⁷. Kaliningradzkie przedsiębiorstwa, które nie radzą sobie z zagraniczną konkurencją doprowadziły do podpisania przez premiera Rosji rozporządzenia wprowadzającego duże ograniczenia wwożonych do SSE towarów zagranicznych do tego czasu sprowadzanych bez cła. Obowiązuje ono od 23 marca 1998. Wprowadzenie kontyngentów bezcłowych uderzyło mocno w firmy zagraniczne oraz mieszkańców obwodu, gdyż spowodowało spadek zaopatrzenia i zdrożenie dobrych i atrakcyjnych towarów, szczególnie żywnościowych. Brak poczucia stabilności i zmienny system prawny spowodowały wycofywanie się z obwodu zagranicznych firm. I tak np. z 55 firm włoskich pozostało tylko 6²⁸. Bankructwo ogłosiły firmy Kia-Baltica i Avtotor - montownie samochodów Kia usytuowane w jednej z hal stoczni marynarki wojennej Jantar oraz w halach zakładu Kaliningradbummasz (pracującego do niedawna na użytek przemysłu zbrojeniowego). Jednak los tych fabryk nie jest przesądzony, gdyż ich kupnem zainteresowane jest BMW i Isuzu.

Ponieważ do września 1998 roku żadna z firm handlowych nie otrzymała limitów importowych, zezwalających na sprowadzanie żywności bez obowiązku uiszczenia istniejących w Rosji opłat granicznych - spowodowało to wzrost cen miejscowej żywności w bezcłowym do tego czasu obwodzie o 80%, a importowane o 200%²⁹. Sytuację pogorszył szybki spadek kursu rubla. Następstwem była głęboka zapaść społeczno-gospodarcza i drastyczny spadek poziomu życia mieszkańców Kaliningradu, regionu uzależnionego w 80% od importu, gdzie 60% ludności żyje „z dnia na dzień”³⁰. By ratować sytuację gubernator ogłosił tzw. „sytuację wyjątkową” oznaczającą

²⁷ P. Jendroszczyk, Nie wykorzystana szansa Kaliningradu, *Rzeczpospolita*, 12. 09. 1997

²⁸ Exodus of Italian businessmen, *The Coastal Times*, No.2(68), February 1999, s. 12

²⁹ L. Gorbienko, Rosyjska brama do Europy, *Rosyjskie Regiony*, nr 3(279), luty 1999, s. 3

³⁰ What will be next? Geopolitical problems of Kaliningrad District, *The Coastal Times*, No. 1(67) January 1999, s. 14

wstrzymanie przekazywania podatków do budżetu centralnego³¹. Na prośbę lokalnych władz Bałtyjska i Kaliningradu władze partnerskiego Elbląga i siostrzanej Gdyni organizowały transporty z pomocą humanitarną dla szpitali, żłobków i domów dziecka w tych miastach. Pomoc dotyczyła żywności (ziemniaki, warzywa) lekarstw i ciepłej odzieży. Podobną pomoc humanitarną dostarczała w listopadzie i grudniu 1998 do Kaliningradu strona litewska³² oraz duńska i fińska.

W celu wyjścia z kryzysu przygotowano uchwałę rządu Federacji Rosyjskiej³³ *O Federalnym programie rozwoju Specjalnej Strefy Ekonomicznej w obwodzie kaliningradzkim w latach 1998 - 2005*. Ma ona łagodzić kryzys i poprawić klimat gospodarczy. Jednak w kontekście rozszerzenia NATO, na pierwszym miejscu stawia on zabezpieczenie politycznych i obronnych interesów Rosji w regionie, na następnych dopiero przyspieszenie współpracy gospodarczej Rosji z krajami europejskimi, ochronę bezpieczeństwa ekonomicznego regionu, rozwój SSE - stworzenie odpowiedniego klimatu sprzyjającego przyciąganiu inwestycji, zwiększenie konkurencyjności miejscowej produkcji, podniesienie poziomu życia ludności, zapewnienie stabilizacji socjalno-ekonomicznej oraz poprawę sytuacji ekologicznej w obwodzie i przyległym akwenie Morza Bałtyckiego. Program zakłada również przekształcenie obwodu z regionu dotacyjnego w region - dawcę budżetu federalnego³⁴.

Przedstawiona powyżej obraz złożonych procesów transformacji Obwodu Kaliningradzkiego wskazuje wyraźnie na krzyżowanie się tu zróżnicowanych priorytetów. Z punktu widzenia planów rozwoju regionalnego G. Fjodorow i V. Korneyeviec (1996) dokonali klasyfikacji głównych dziedzin rozwoju uwzględniające interesy międzyregionalne, narodowe, regionalne i lokalne (tab.1). Przedstawiona tabela obrazuje nie tylko zróżnicowane zainteresowania, lecz także zasadnicze sprzeczności i konflikty interesów, w szczególności na poziomie Federacji Rosyjskiej i enklawy kaliningradzkiej. Brak możliwości ich eliminacji stawia pod znakiem zapytania wszystkie oczekiwane rezultaty programu naprawczego.

³¹ Budżet centralny przekazał w 1998 roku do Obwodu Kaliningradzkiego zaledwie 1/3 obiecanych środków finansowych

³²Humanitarian aid continues to flow from Lithuania. *The Coastal Times*, No. 1(67) January 1999, s.14

³³ Nr 1259 z dnia 29 września 1997

³⁴ ABC Inwestora w Federacji Rosyjskiej, op. cit., s. 61

Tab. 1. Priorytety rozwoju regionalnego Obwodu Kaliningradzkiego

Główne sektory rozwoju	Międzyregionalne	Narodowe	Regionalne	Lokalne	Branżowe	Razem
Sieć transportowa:						
a) Drogi	***,	*	***	**	***	12
b) Koleje	**	*	**	*	**	8
c) Porty	*	***	***	**	**	11
d) Lotniska	*	*	**	*	*	6
Turystyka i rekreacja	**	*	***	**	*	9
Energetyka	*	**	**	*	*	7
Rolnictwo	*	*	***	***	***	11
Rybołówstwo	*	*	***	***	***	11
Przemysł celulozowo-papierniczy	*	*	**	**	**	8
Sytuacja społeczno-ekonomiczna	**	**	***	***	**	12
Rozwój zrównoważony miast	**	**	**	***	*	10
Rozwój rolnictwa	**	*	**	***	*	9
Konwersja przemysłu zbrojeniowego	**	nie	*	nie	nie	3
Demilitaryzacja	***	nie	**	**	*	8
Ochrona środowiska	***	*	**	**	nie	8
Specjalna Strefa Ekonomiczna	**	nie	***	***	**	10
Współpraca transgraniczna	**	nie	***	**	*	8
Razem	31	18	41	35	26	

*** - priorytety najwyższe, ** - priorytety wysokie, * - priorytety niskie, nie - brak priorytetu
 Źródło: G. Fjodorow, V. Korneyevets, *Multilevel interests for the Development of the Kaliningrad Region as an Enclave Territory of Russia*, IOR Schriften nr 17, Dresden 1996, s.47

Perspektywy Obwodu Kaliningradzkiego wobec procesu integracji europejskiej

Mimo pozornie marginalnego charakteru tego skrawka nadbałtyckiej ziemi problem jego przyszłości jest dyskutowany w wielu środowiskach politycznych i naukowych, zarówno w Rosji jak i na szerszej płaszczyźnie międzynarodowej (Unia Europejska) oraz regionalnej (kraje Europy Bałtyckiej). Konieczność rozwiązania „łami-główki Kaliningradu” nie ulega wątpliwości.

W lutym 1994 roku w Parlamencie Europejskim odbyła się specjalna debata poświęcona problemowi Kaliningradu³⁵. W uchwalonej rezolucji stwierdzono, że przyszłość Kaliningradu jest bezpośrednią sprawą Rosji, krajów graniczących z obwodem i Unii Europejskiej. Za celowe uznano przeciwdziałanie sytuacji, w której Kaliningrad mógłby stać się potencjalnym czynnikiem destabilizacji w basenie Morza Bałtyckiego. Rezolucja poparła prezydenta Rosji i administrację obwodu za działania zmierzające do poprawy sytuacji ekonomicznej Kaliningradu. Jednocześnie wyrażono uzasadnione wątpliwości do formuły prawno-administracyjnej Wolnej Strefy Ekonomicznej. W rezolucji poparto także ideę współpracy transgranicznej i wyrażono przeświadczenie o celowości pełniejszego objęcia tego regionu współpracą ekonomiczną i włączenia Kaliningradu do europejskiego systemu transportowego i telekomunikacyjnego. Ta strategia ma sprzyjać otwarciu granic, transformacji regionu, otwieraniu go na zewnątrz i włączaniu w procesy integracji europejskiej, bez rewizji istniejących granic³⁶.

W 1992 roku w ramach współpracy z UNIDO przygotowano dokument „Kaliningrad 2000”. Skoncentrowano się w nim na opracowaniu programów współpracy transgranicznej obwodu z Polską i Litwą. Na wykonanie tych projektów, mających poprawić i ulepszyć sieć dróg uzyskano środki z Europejskiego Banku Inwestycyjnego oraz PHARE. Fundusz TACIS służył m.in. do modernizacji lotniska, TEMPUS zabezpieczył finansowo utworzenie Eurofakultetu Bałtyckiego na uniwersytecie kaliningradzkim. W 1992 roku

³⁵ DOC-EN/RR/244/244488

³⁶ P. Joenniemi, Kaliningrad: A region in search for a past and future, Ostsee- Akademie, Travemiinde 1996, s. 28

podpisano porozumienie o współpracy gospodarczej i społeczno-kulturalnej północno-wschodnich województw Rzeczypospolitej Polskiej i Obwodu Kaliningradzkiego Federacji Rosyjskiej³⁷.

Rada Państw Morza Bałtyckiego (w skład której wchodzi przedstawiciel Komisji Unii Europejskiej) na spotkaniu, które miało miejsce w Kaliningradzie w październiku 1993 wyszła z propozycją zacieśnienia usług konsularnych, otwierania nowych przejść granicznych oraz inicjowania wspólnych projektów ekologicznych, takich jak oczyszczalnie ścieków. Rozwój sieci komunikacyjnej - w tym projekt Via Baltica, to konkretne korzyści dla Kaliningradu i szansa na lepsze powiązanie z krajami bałtyckimi oraz państwami Unii Europejskiej.

Premierzy rządów państw bałtyckich, a także przewodniczący Rady i Komisji Europejskiej, w deklaracji podpisanej na „szczycie” państw Morza Bałtyckiego w Visby w 1996 roku wyrazili poparcie dla ustanowienia specjalnej strefy ekonomicznej w Kaliningradzie. Strefa ta ma przyczynić się do liberalizacji w handlu i wzrostu ekonomicznego w całym regionie bałtyckim³⁸.

Miasta Kaliningrad i Bałtyjsk są aktywnymi członkami Związku Miast Bałtyckich. Dzięki tej organizacji oba uzyskały nowe kontakty, możliwości współpracy, wymiany doświadczeń z ponad osiemdziesięcioma miastami z całego regionu bałtyckiego w promowaniu stabilnego wzrostu ekonomicznego regionu.

Przedstawiciele Obwodu Kaliningradzkiego biorą czynny udział w programie „*Wizje i strategie wokół Bałtyku 2010*” (VASAB 2010), który zapoczątkował wspólną pracę nad kształtowaniem spójności przestrzennej Europy Bałtyckiej.

W lipcu 1998 roku zainaugurowano współpracę obwodu z duńskim Hrabstwem Bornholm. Podobne formy kontaktów i współpracy bilateralnej obwód utrzymuje z północnymi województwami Polski, sąsiednimi regionami Litwy, niemieckimi krajami związkowymi: Brandenburgią, Szlezwik-Holsztyнем i Meklemburgią-Przedpomorzem Przednim, a także wybranymi regionami Łotwy i Szwecji.

³⁷A. Stasiak, T. Komornicki (red.), *Problemy współpracy przygranicznej pomiędzy Polską i Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej*, IGiPZ PAN, Warszawa 1994

³⁸W. Toczyski (red.), *Instytucje i programy współpracy bałtyckiej*, RCSS, Gdańsk 1998, s.

Od dnia 22 lutego 1998 roku, obwód wszedł w skład Euroregionu Bałtyk, którego celem jest współpraca transgraniczna, rozwój turystyki, rozwiązywanie problemów ekologicznych, wymiana młodzieży, eliminowanie uprzedzeń itp. Partnerami Kaliningradu w euroregionie są zarówno kraje członkowskie Unii Europejskiej (Szwecja, Dania), jak i aspirujące do członkostwa w Unii (Polska, a w drugiej kolejności także Litwa i Łotwa). Dzięki wsparciu finansowemu Brukseli Kaliningrad aktywnie uczestniczy w międzynarodowych projektach dotyczących planowania przestrzennego, układów komunikacyjnych wokół Bałtyku itp.³⁹ Współpraca euroregionalna obejmuje obok gospodarki także wymianę kulturalną i oświatową. Uzgodnienia z marca 1999 roku pozwalają mieć nadzieję na szybkie przyłączenie wschodnich rejonów Obwodu Kaliningradzkiego do Euroregionu Niemen.

Po przyjęciu Polski i innych krajów Europy Środkowej do NATO (12 marca 1999r.), Rada Europy przy współudziale Ministerstwa Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej i Administracji Obwodu Kaliningradzkiego zorganizowała w dniach 24-25 marca 1999r. w Swietłogorsku konferencję międzynarodową poświęconą współpracy transgranicznej w Regionie Bałtyckim. W podjętej uchwale zwrócono się do władz Rady Europy, Unii Europejskiej, Rady Państw Morza Bałtyckiego i innych organizacji międzynarodowych o wsparcie w rozwijaniu współpracy przygranicznej w Regionie Bałtyckim.

Odizolowany od świata zewnętrznego i upadający gospodarczo Obwód Kaliningradzki zagraża bałtyckiej przestrzeni politycznej i wojskowej. By temu zapobiec, należy podejmować działania włączające go do wszystkich możliwych form współpracy bałtyckiej i europejskiej. Dzięki otwieraniu się Europy na Kaliningrad i Kaliningradu na Europę, region ten ma szansę na stopniowe przełamywanie izolacji, która jest głównym czynnikiem jego peryferyzacji. Może to nastąpić dopiero po spełnieniu warunku jakim jest redukcja militarna do poziomu niezbędnego do obrony obwodu. W ramach istniejących granic i przynależności do Rosji Obwód Kaliningradzki mógłby stać się pomostem pomiędzy Europą Zachodnią i Wschodnią, Białorusią i krajami bałtyckimi.

W sprawie Obwodu Kaliningradzkiego Rosjanie cechują się irracjonalną obawą i podejrzliwością przed ekspansją gospodarczą i kulturalną Zachodu. Z tym, że inaczej postrzega się te zagadnienia w Moskwie, inaczej

³⁹ S. Wojtasik, Powstał Euroregion Bałtyk, *Czas Morza*, nr 1(10), maj 1998, s. 24

widzą je władze Kaliningradu. W Moskwie, w przeciwieństwie do europejskich znawców przedmiotu, uważa się, że można zachować jednocześnie i specjalną strefę ekonomiczną i potężny garnizon wojskowy.

Były gubernator Obwodu Kaliningradzkiego J. Matoczkin (1994) proponował utworzenie tu Republiki Bałtyckiej - suwerennej i autonomicznej formacji w składzie Federacji Rosyjskiej, gdzie system zarządzania oparty byłby nie na władzach pochodzących z wyboru ale z bezpośredniego mianowania. W stosunkach z państwami sąsiednimi lokalna administracja powinna mieć większe uprawnienia, a obszar powinien uzyskać szereg ulg o charakterze gospodarczym.

L. Gorbienko - gubernator Obwodu Kaliningradzkiego widzi przyszłość enklawy jako ogniwo pomiędzy zachodnimi inwestorami a rosyjskimi wykonawcami, jako wielkie centrum finansowe, handlowe i wystawiennicze z agencjami handlowymi i inwestycyjnymi reprezentującymi firmy rosyjskie, krajów sąsiednich takich jak Litwa, Łotwa, Polska, Niemcy czy Białoruś, ale także Szwecję, Danię, Czechy, Węgry, Włochy, Francję i Holandię. Przesunięcie NATO na wschód i wstąpienie państw z najbliższego otoczenia Kaliningradu do Unii Europejskiej, nie tylko nie zaostrzy i tak skomplikowanych problemów wewnętrznych obwodu, a pozwoli regionowi, bez odrywania się od Rosji, miękko wejść w „sytuację nowej Europy”. Nie bez przyczyny, zdaniem Gorbienki, Kaliningrad nazywany jest rosyjskimi wrotami do Europy⁴⁰.

Jeszcze precyzyjniej określa przyszłość Kaliningradu A. Tuczyński - naczelnik kierownictwa ekonomicznego Obwodu Kaliningradzkiego. Przystąpienie najbliższych sąsiadów obwodu do NATO i Unii Europejskiej, może spowodować nie tylko jego izolację polityczną lecz także ekonomiczną, gdyż wyroby rosyjskie produkowane w obwodzie nie spełniają standardów Unii Europejskiej. Podczas gdy kraje sąsiednie restrukturyzują swoje systemy gospodarcze, obwód nie spełniający norm europejskich już znalazł się poza ekonomicznym nawiasem. Bez poważnych przemian strukturalnych systemu ekonomicznego nie będzie możliwe wejście do nowego systemu. Ponieważ cała Rosja nie będzie mogła wejść do społeczności europejskiej, to stać ją zdaniem A. Tuczyńskiego, na stworzenie takiego systemu prawnego i takich warunków, by Kaliningrad (stanowiący nieodłączną część Rosji),

⁴⁰ L. Gorbienko, Rosyjskie wrota do Europy, *Rosyjskie Regiony*, nr 3(279), luty 1999, s. 4

mógł do niej dołączyć. Niezbędne są tu jednak gwarancje Moskwy⁴¹. W Moskwie natomiast Kaliningrad jest postrzegany jako region przyszłego wzrostu gospodarczego⁴².

Według ocen politologów skandynawskich i niemieckich, rozszerzenie NATO i Unii Europejskiej na wschód, w dłuższej perspektywie będzie pozytywnie oddziaływało na Obwód Kaliningradzki⁴³.

Poszukiwania rozwiązania problemu rosyjskiej enklawy powinny być w dalszym ciągu prowadzone przede wszystkim w samej Rosji i w Obwodzie Kaliningradzkim⁴⁴. Warszawa, Berlin, Sztokholm i Unia Europejska w swojej polityce wobec Kaliningradu wyznają zasady nienaruszalności granic, rozbrojenia i rozwoju gospodarczego. Chodzi przy tym nie o pełne rozbrojenie, ale o ograniczenie do poziomu sensownej wystarczalności i - jak twierdzi G. Gnauck - o demilitaryzację myślenia. Tylko „ europeizowanie” - czyli włączanie do europejskich struktur gospodarczych i kulturalnych, a zdaniem J. Zaleskiego⁴⁵ - „bałtyzacja” Kaliningradu jest jedynym sensownym rozwiązaniem. Zdanie to podziela także autor artykułu. Rosję - która dotychczas nie przejawia oficjalnie takiej gotowości, być może da się drogą dyplomatycznych negocjacji przekonać, aby uznać jedyną rację, dalszego losu tej enklawy i stworzyć z niej **rosyjski region w ramach Unii Europejskiej**. Pomimo podpisania porozumienia pomiędzy NATO i Rosją droga od rezygnacji z konfrontacji do wszechstronnej współpracy z sojuszem atlantyckim będzie bardzo długa⁴⁶. Tylko silna gospodarczo i zintegrowana Europa Bałtycka ma szansę poważnie zaistnieć na mapie zjednoczonej Europy XXI wieku.

⁴¹ A. Tuczyński, Kaliningradczykom brakuje wsparcia federalnego, *Rosyjskie Regiony*, nr 3(279), luty 1999, s. 16

⁴² J. Hackmann, Szanse na przyszłość regionu królewieckiego, *Dialog*, nr 1/1997, s. 79

⁴³ Tamże

⁴⁴ Szerzej koncepcje M. Doenhoff, T. Kelama, M. Hoff, T. Venclovy i inne zostały przedstawione w publikacji M. Pacuk, T. Palmowski, op. cit., s. 279-280

⁴⁵ J. Zaleski, Razem czy osobno? Przyczynek do koncepcji bałtyckiej wspólnoty regionalnej, CUP, Biuro Planowania Regionalnego, Sopot 1993.

⁴⁶ K. Ziemer, Jedność Europy - mity i realia polityczne, *Więź*, nr 4(486) 1999, s. 37

Literatura

- ABC Inwestora w Federacji Rosyjskiej, Kaliningrad- Rosyjska Specjalna Strefa Ekonomiczna, Sambia Consulting Ltd. Kaliningrad, listopad 1997
- Fjodorow G. Korneyevets V., Multilevel interests for the Development of the Kaliningrad Region as an Enclave Territory of Russia, *IOR Schriften* nr 17, Dresden 1996
- Hackmann J., Szanse na przyszłość regionu królewieckiego, *Dialog*, nr 1/1997
- Joenniemi P., Kaliningrad: A region in search for a past and future, Ostsee-Akademie, Travemiinde 1996
- Kaliningrad -Ziemia Rosyjska, *Rosyjskie Regiony* Nr 3 (279), 1999
- Pacuk M. Palmowski T., The Development of Kaliningrad in the Light of Baltic Co-operation, [w:] L Hedegaard, B. Lindstr-nm (red.), *The NEBI Yearbook 1998 (North European and Baltic Sea Integration)*, Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, New York 1998
- Stasiak A. (red), *Problemy współpracy przygranicznej pomiędzy Polską i Obwodem Kaliningradzkim Federacji rosyjskiej*, IGiPZ PAN, Warszawa 1994
- Sylwestrzak A. (red.), *Ustrój prawny Obwodu Kaliningradzkiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1994
- Wellmann Ch., *Russia's Kaliningrad Exclave at the Crossroads*, *The Flechter Forum of World Affairs*, Winter/Spring 1996
- Zaleski J., *Razem czy osobno? Przyczynek do koncepcji bałtyckiej wspólnoty regionalnej*, CUP, Biuro Planowania Regionalnego, Sopot 1993
- Ziemer K., *Jedność Europy - mity i realia polityczne*, *Więź*, nr 4(486) 1999

Summary

District of Kaliningrad in Relation to Transformations in Baltic Europe

Kaliningrad - a Russian enclave located on the Baltic Sea, neighbouring with Poland and Lithuania, is a worldwide political and legal oddity. The position of Kaliningrad is unique historically, economically and geopolitically. The region has a status of a free economic zone and since 1996 of a special economic zone

Economic problems appearing after dispersion of the USSR specifically affected an economic collapse of the enclave. The district of Kaliningrad belongs to the most militarised regions of Russia. Russian generals stress that the military and strategic role of the Kaliningrad district is much more important for Russia than its economic meaning.

The shift of NATO eastwards and accession to the European Union of the countries from the close neighbourhood of Kaliningrad not only will not sharpen sufficiently complicated inner problems of the district, but they will allow the region to get softly into 'the situation of new Europe' without secession from Russia. According to the Governor L. Gorbenko, there are justified grounds to call Kaliningrad the Russian gate to Europe.

As whole Russia will not be able to join the European community, so, according to A. Tuczyński, it can afford to create such a legal system and such conditions to make Kaliningrad (as an inseparable part of Russia) able to join it. Yet guarantees by Moscow are indispensable here. Whereas in Moscow Kaliningrad is perceived as a region of a future economic growth. According to evaluations by Scandinavian and German political scientists, the enlargement of NATO and the European Union eastwards will positively affect the district of Kaliningrad in a longer run.

Searches how to solve the problem of the Russian enclave should be still carried out especially in Russia itself and in the District of Kaliningrad. Warsaw, Berlin, Stockholm and the European Union in their policies towards Kaliningrad adhere to the principles of inviolability of borders, disarmament and economic growth. Only 'europeisation' i.e. inclusion into European economic and cultural structures, and according to J. Zaleski - 'baltication' of Kaliningrad is the only wise solution. This opinion is also shared by the author of the paper. Russia, which so far has not officially shown such a readiness, may become convinced, by means of diplomatic negotiations, to recognise the only reason for the further fate of the enclave and make it **the Russian region within the European Union**. Despite signing the agreement between NATO and Russia, the road from resignation from confrontation to a universe cooperation with the North Atlantic Treaty will be very long. Only economically strong and integrated Baltic Europe has an opportunity to be present on the map of united Europe in the 21st century.